

دانشگاه قم

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان:

بررسی مشروعیت تعدد قاضی در فقه فریقین

استاد راهنما:

دکتر محمدجواد حیدری خراسانی

نگارنده:

پوریا شعبانی سراجی

بهار/۱۳۹۶

تاریخ: ۹۲۷۰۵

شماره: ۹۲۷۱۴۹

پیوست:
صورت جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

با تاییدات خداوند متعال و با استعانت از حضرت ولی عصر (عجل... تعالی فرجه الشریف) جلسه دفاعیه پایان نامه

جناب آقای اسرکارخانم: شعبانی سراجی پوریا

رشته: فقه و مبانی حقوق اسلامی

به شماره دانشجویی: ۹۳۱۴۰۶۲۰۰۹

تحت عنوان: «بررسی مشروعیت تعدد قاضی در فقه فریقین»

با حضور هیات داوران در محل دانشگاه قم در تاریخ ۹۶/۰۳/۲۷ تشکیل گردید.

در این جلسه پایان نامه مذکور با موفقیت مورد دفاع قرار گرفت و نامبرده نمره با عدد ۱۸٫۵

نمره به حروف هجریه و نیم را با درجه بسیار خوب دریافت نمود.

نام خانوادگی، نام و نام خانوادگی	سمت	رتبه علمی	امضاء
جناب آقای دکتر حیدری خراسانی محمد جواد	استاد راهنما	استادیار	
جناب آقای دکتر ابراهیمی علی رضا	استاد ناظر	استادیار	
جناب آقای دکتر امیدی فرد عبدالله	ناظر شکلی و نماینده تحصیلات تکمیلی	دانشیار	

مدیر تحصیلات تکمیلی
نام و امضاء

معاون آموزشی و تحصیلات تکمیلی
دانشکده الهیات و معارف اسلامی

نشانی:
م. جاده قدیم اصلفهان،
دانشگاه قم
پستی: ۳۷۱۶۱۲۶۶۱۱
تلفن: ۳۲۸۵۳۳۱۱
دورنویس:
تلفن آموزشی ۳۲۸۵۵۶۸۲
تلفن اداری ۳۲۸۵۵۶۸۶
تلفن دانشجویی ۳۲۸۵۵۶۸۸

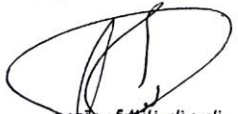

مدیریت تحصیلات تکمیلی

« تعهد نامه اصالت پایان نامه / رساله »

اینجانب آقای احمد... پوریا... به شماره دانشجویی ۹۳۱۴۰۹۲۰۹ دانشجوی مقطع کارشناسی ارشد دوره دکتری رشته فقه و مبانی حقوقی اسلام که در تاریخ ۱۳۹۷/۱۲/۲۷ از پایان نامه رساله خود تحت عنوان: "مردمی‌گرایی در فقه فریب" با کسب نمره ۱۸.۵ و درجه بسیارخوب دفاع نموده‌ام، بدین وسیله متعهد می‌شوم:

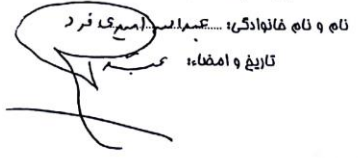
- ۱- این پایان نامه/ رساله حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و...) استفاده نموده‌ام، مطابق ضوابط و رویه موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست مربوطه ذکر و درج کرده‌ام.
- ۲- این پایان نامه/ رساله قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی ارائه نشده است.
- ۳- چنانچه بعد فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و... از این پایان نامه را داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.
- ۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را می‌پذیرم و دانشگاه قم مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی اینجانب هیچ‌گونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی: احمد پوریا

تاریخ و امضاء:
۱۳۹۷/۷/۵

صحت امضای دانشجو مورد تأیید است.

ناظر و نماینده تحصیلات تکمیلی

نام و نام خانوادگی: عبدالرضا امیری فرد
تاریخ و امضاء:

تقدیم به:

همسر عزیزم به پاس قدردانی از قلبی آکنده از عشق و معرفت که پشتوانه من در تحصیل بود.

تشکر و قدردانی

بعد از حمد و سپاس خداوند متعال که بنده را در مسیر کسب علم قرار داده است، بر خود لازم می‌دانم از همه اساتید خود از ابتدا تا انتهای دوران تحصیل در تمام مقاطع آموزشی تقدیر و تشکر کنم مخصوصاً حضرت آیت‌الله علی‌اکبر تندست طبری، چه اینکه از ایشان دقت در نظر، تعمق در مطالب و آزاداندیشی را فراگرفتم و در تمام مراحل زندگی خویش مدیون ایشان هستم.

چکیده

عدالت‌گستری یکی از مهم‌ترین اهداف دین مبین اسلام است. در نظامی که مبتنی بر اسلام است توجه به دستگاه قضایی به‌منظور تحقق بخشیدن به این هدف والا بسیار حائز اهمیت است؛ فلذا در میان دانشمندان علوم اسلامی اعم از شیعیان و اهل سنت، مباحث کتاب القضاء از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. در کشور ما اگرچه علمای پیشین در لابلای مسائل فقهی از کتاب القضاء هم مانند بقیه‌ی مباحث یادکرده‌اند لکن پس از پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی توجه به این مسئله بیش‌ازپیش ضروری می‌نمود؛ چراکه اجرای عدالت و حمایت از مظلومین جز با ایجاد یک دستگاه قضایی اسلامی میسر نبوده است؛ بنابراین شایسته است که با استفاده از آثار ارزشمند دانشمندان سابق و با توجه به مقتضیات عصر حاضر مانند سرعت در رسیدگی و کثرت پرونده‌های قضایی علاوه بر بررسی تفصیلی و جزئی مسائل مربوط به کتاب القضاء از نوآوری‌های عصر جدید نیز غافل نباشیم. نوشتار حاضر باهدف بررسی فقهی یکی از مباحث پرکاربرد و مفید در قضاوت یعنی تعدد قاضی نگاشته شده است. با بررسی منابع معتبر امامیه و عامه به این نتیجه خواهیم رسید که سیستم تعدد قاضی در دادگستری چه به شکل تعدد عرضی (قضاوت شورایی) و چه به نحو تعدد طولی (تجدیدنظر در حکم و ارسال حکم) اگرچه با مخالفت برخی از دانشمندان جهان اسلام روبرو شده است لکن اجمالاً امری خلاف شرع نیست و دارای موافقان بسیاری است. در نتیجه با این پشتوانه‌ی فقهی به نظر می‌رسد استفاده از این شیوه در دادرسی برای سهولت قضات و مردم بسیار مفید خواهد بود.

کلمات کلیدی: قضاء، تعدد قاضی، تجدیدنظرخواهی، قضاوت شورایی، ارسال حکم

فهرست مطالب

مقدمه.....	۱
۱- بیان مسئله و سؤال‌های تحقیق.....	۱
۲- سابقه و پیشینه تحقیق.....	۳
۳- ضرورت انجام تحقیق.....	۴
۴- فرضیه‌ها.....	۵
فصل اول: مفهوم شناسی.....	۶
۱- قضاء.....	۷
۱-۱- قضاء در لغت.....	۷
۱-۲- قضاء در اصطلاح.....	۸
۲- تعدد.....	۱۱
۱-۲- تعدد در لغت.....	۱۱
۲-۲- تعدد در اصطلاح.....	۱۲
۳- اجتهاد.....	۱۳
۱-۳- اجتهاد در لغت.....	۱۳
۲-۳- اجتهاد در اصطلاح.....	۱۴
۴- تقلید.....	۱۸
۱-۴- تقلید در لغت.....	۱۸
۲-۴- تقلید در اصطلاح.....	۱۸
۵- حکم.....	۱۹

- ۱-۵- حکم در لغت..... ۱۹
- ۲-۵- حکم در اصطلاح..... ۲۰
- ۳-۵- تفاوت میان حکم حاکم و حکم قاضی..... ۲۲
- ۶- اینهای حکم..... ۲۲
- ۱-۶- انهاء در لغت..... ۲۲
- ۲-۶- انهاء در اصطلاح..... ۲۲
- ۷- نقض..... ۲۳
- ۱-۷- نقض در لغت..... ۲۳
- ۲-۷- نقض در اصطلاح..... ۲۴
- ۸- بررسی اجمالی اشتراط اجتهاد در قاضی..... ۲۴
- ۹- تفاوت تعدد قضاات با مشورت قاضی..... ۲۶
- فصل دوم: تعدد عرضی در قضاوت..... ۲۹
- ۱- صورت‌های قضاوت شورایی..... ۳۰
- ۱-۱- الف: محاکم اختصاصی در حالت تعدد قضاات..... ۳۰
- ۲-۱- ب: اشتراط وحدت حکم در حالت تعدد قضاات..... ۳۲
- ۳-۱- ج: استقلال کامل در حالت تعدد قضاات..... ۳۳
- ۲- نظرات فقهای امامیه..... ۳۹
- ۳- نظرات فقهای عامه..... ۴۱
- ۴- ادله موافقین..... ۴۱
- ۱-۴- اصل..... ۴۱

۴۲	۲-۴-عمومات.....
۴۲	۳-۴-اضبط و اوثق بودن.....
۴۳	۴-۴-نیابت از ولی فقیه.....
۴۴	۵- ادله مخالفین.....
۴۴	۱-۵-عدم دلیل بر جواز.....
۴۵	۲-۵-اضافی بودن ولایت.....
۴۶	۳-۵-وجود اختلافات کثیره در مجتهدین.....
۴۷	۶- نتیجه.....
۴۸	فصل سوم: تعدد طولی در قضاوت.....
۵۰	۱- بخش اول: تجدیدنظرخواهی.....
۵۰	۱-۱-تحقیق و تفحص از آراء صادره از محاکم.....
۶۹	۲-۱-تجدیدنظر و نقض آراء صادره از محاکم.....
۹۷	۳-۱-نتیجه.....
۹۷	۲- بخش دوم: انهاء حکم.....
۹۸	۱-۲-انگیزه انهاء.....
۱۰۰	۲-۲-انهاء به وسیله نوشته.....
۱۱۵	۳-۲-انهاء به وسیله خبر شفاهی.....
۱۲۱	۴-۲-انهاء به وسیله بینه.....
۱۲۶	۳- نتیجه.....
۱۲۸	فهرست منابع عربی.....

۱۳۹.....فهرست منابع فارسی

۱۴۰.....فهرست مقالات

مقدمه

در کتب فقهی دانشمندان اعم از امامیه و عامه درباره‌ی مسئله قضاوت شورایی آن‌چنان‌که لازم است سخن به میان نیامده است و غالباً به بیان چند مطلب کلی پرداخته‌اند. درباره‌ی موضوع تجدیدنظرخواهی و نقض حکم کمی بیشتر بحث شده است که نتیجه آن ایجاد اصل عدم جواز نقض حکم قاضی است.

از دیگر مسائلی که به نوعی با موضوع تعدد قاضی مرتبط است مسئله‌ی انهاء حکم است. از آنجایی‌که این موضوع نیز در سیستم دادگستری امروزه بسیار پرکاربرد است و بدون آن دستگاه قضایی در همه‌ی کشورها دچار اختلال خواهد شد، فلذا بررسی مشروعیت آن در فقه فریقین نیز ضرورت دارد. در این باره در کتب امامیه و عامه مطالبی نسبتاً کوتاه وجود دارد. در پایان باید خداوند منان را شکرگزار باشیم که توفیق را نصیب بنده کرد تا بتوانم این مقصود را به پایان برسانم.

۱- بیان مسئله و سؤال‌های تحقیق

یکی از ویژگی‌های مهم اسلام این است که ادعا دارد در تمام شئون زندگی انسان‌ها جاری است و برای آن‌ها برنامه دارد. اساساً دین به معنای روش زندگی است؛ بنابراین در هر مسئله‌ای که انسان در زندگی‌اش با آن روبرو می‌شود باید نظر دین را درباره آن جستجو و کشف کرد.

از مهم‌ترین مسائلی که انسان‌ها به آن در جامعه بشری مبتلا و محتاج هستند مسئله حکومت است و در میان مسلمانان حکومت اسلامی؛ بنابراین باید از منابع اصیل اسلامی روش و آیین حکومت‌داری استنباط و استخراج شود.

مسئله قضا از مهم‌ترین و اصلی‌ترین مسائل در یک حکومت است. اساساً مسئله عدالت و گسترش آن مهم‌ترین شاخصه یک حکومت مطلوب در میان مردم است.

تعدد قضات از مسائل مهم و کاربردی قضای اسلامی و غیر اسلامی است که متأسفانه در میان متقدمین از فقها به آن توجه مبسوط نشده است. نهایتاً در بحث صفات قاضی در ذیل عنوان تشریک القاضی در این مورد اجمالاً سخنانی مطرح شده است. همچنین آن‌ها و ارسال حکم و اقسام آن (با قول، کتابت، بینه و اقرار) که در میان متقدمین مورد بحث قرار گرفته را نیز می‌توان به نوعی داخل در مسئله تعدد قرار داد.

در این نوشتار قصد بر این است که با توفیق الهی و عنایات ائمه اطهار علیهم السلام ابتدا مقدمات مربوط به مبحث تعدد قضات مطرح و اجمالاً بررسی شود و سپس وارد موضوع اصلی آن و بررسی اقوال موافقین و مانعین جواز تعدد قضات شده و در پایان قول جواز اجمالی تعدد قاضی را اختیار نماییم.

ما به دنبال پاسخ این سؤال هستیم که آیا از نظر اسلام رسیدگی به یک پرونده (اعم از جزایی و مدنی) توسط دو قاضی یا بیشتر جایز است؟ به نحوی که در صورت اشتراک و توافق قضات در حکم، همان حکم واحد نافذ باشد و در صورت اختلافشان حکم اکثریت نافذ باشد.

همچنین آیا از نظر اسلام تعدد مراجع رسیدگی‌کننده به یک پرونده (اعم از جزایی و مدنی) جایز است؟

در ذیل همین سؤال باید بحث شود که آیا از منظر ادله اسلامی حکم قاضی قابلیت نقض شدن توسط قاضی دیگر را دارد یا خیر؟

از مسائلی که می‌بایست قبل از ورود به بررسی ادله مجوزین و مانعین مطرح شود بررسی ماهیت حکم قاضی و فرق آن با فتوا است. همچنین انواع حکم هم باید مورد بررسی قرار بگیرد (حکم در مقام حکومت و ولایت و حکم در مقام رفع خصومت و نزاع) و باید دید کدام‌یک از این دو در محل بحث ما واقع می‌شوند.

همچنین می‌بایست تفاوت مسئله ما با مسئله مشورت قاضی با اهل فن و کارشناس (که یکی از مستحبات و آداب قضاء است) روشن شود.

نقش ولایت فقیه در مسئله نیز از مباحث مهمی است که باید در این تحقیق به آن توجه نمود و باید دید که آیا قبول مشروعیت ولایت فقیه در جواز تعدد قضات تأثیری دارد یا خیر؟

آخرین مسئله‌ای که می‌بایست مطرح شود بررسی انهای حکم و اقسام آن است.

در مجموع سؤالات اصلی و فرعی در این نوشتار از این قرار هستند:

سؤالات اصلی:

۱- آیا از نظر اسلام رسیدگی به یک پرونده (اعم از جزایی و مدنی) توسط ۲ قاضی و یا

بیشتر جایز است (تعدد عرضی)؟

۲- آیا از نظر اسلام تعدد مراجع رسیدگی‌کننده به یک پرونده (اعم از جزایی و مدنی) که

احیاناً منجر به نقض حکم صادره از مرجع قبلی می‌شود، جایز است و یا خیر (تعدد

طولی)؟

سؤالات فرعی:

۳- آیا جایز است حکم یک قاضی به وسیله حکم قاضی دیگر نقض شود؟

۴- توجیه شرعی روند فعلی سیستم قضایی در تعدد قضات چیست؟

۲- سابقه و پیشینه تحقیق

در میراث فقهی فقیهان امامیه و عامه در خصوص تعدد قاضی به صورت گسترده و مفصل مباحثی ارائه نشده است اما مطالبی به طور مختصر در این خصوص مطرح شده است مانند انهاء الحکم، قضاوت شورایی، نقض حکم حاکم؛ اما نظر به اینکه قانون‌گذاران جمهوری اسلامی ایران در قوانین مربوط به امور قضایی و همچنین فقیهان شورای نگهبان که نگهبان قوانین شریعت هستند از فقهای معاصر به شمار می‌روند تعدد قاضی را پذیرفته‌اند در این پایان‌نامه به بررسی چیستی و چرایی و چگونگی تعدد قاضی در فقه فریقین خواهیم پرداخت.

۳- ضرورت انجام تحقیق

کتاب القضاء از جمله عناوینی است که در کتب فقهی دانشمندان شیعه و سنی مورد بحث قرار گرفته است. در این کتاب از گذشته پیرامون مسائلی همچون اهمیت قضاوت، شرایط و اوصاف قاضی، انواع دعاوی، تعریف مدعی و منکر، ادله اثبات دعوا و مسائلی از این قبیل مطالبی بیان می شده است. لکن به مرور زمان و با گسترده شدن ممالک اسلامی و مخصوصاً تشکیل حکومت‌های بزرگ اسلامی مانند نظام جمهوری اسلامی ایران دانشمندان اسلامی با ورود جزئی‌تر و تفصیلی‌تر در مسائل قضاوت کوشیدند تا با ارائه راهکارهایی مشکلات پدید آمده در مسیر دادگستری را از بین ببرند.

کثرت پرونده‌های قضایی، گسترش روابط میان اشخاص و دولت‌ها، پیچیده شدن دعاوی و به وجود آمدن جرائم گروهی و سازمان‌یافته و بسیاری از دلایل دیگر سبب شد که حکومت‌ها در سیستم قدیمی حاکم بر دستگاه قضایی خود که برای چنین وضعیتی مناسب نبود تجدیدنظر کنند.

از جمله مسائل مهمی که در حال حاضر در امر قضاوت مورد نظر قانون‌گذاران است این مطلب است که از یک سو باید روش رسیدگی به دعاوی تضمین‌کننده عدالت برای مردم باشد و از سوی دیگر اعتراضات و شکایات متعدد اصحاب دعوا نسبت به حکم به حداقل برسد.

سیستم تعدد قاضی که امروزه در کشورهای اسلامی و غیر اسلامی در حال اجرا است از جمله پدیده‌هایی است که گسترش آن تا موقعیت کنونی‌اش مرهون همین مسئله است؛ یعنی قانون‌گذاران با ایجاد حق اعتراض و درخواست تجدیدنظر در آرای صادره از محاکم هم احتمال اشتباه در احکام را تقلیل دادند و هم برای تجدیدنظرخواهی محدودیت‌هایی قائل شدند تا میزان اعتراض به احکام کم شود.

ایجاد سلسله‌مراتب در محاکم و بررسی چندباره‌ی یک پرونده روشی است که در سیستم تعدد قاضی اجرا می‌شود.

یکی دیگر از روش‌هایی که دستیابی به هدف فوق را به دنبال دارد قضاوت شورایی است. این نوع از قضاوت که با عنوان تعدد عرضی قاضی مورد بحث قرار می‌گیرد با ایجاد نظارت چند قاضی بر یک پرونده سبب می‌شود اشتباهات احتمالی به حداقل برسد.

۴- فرضیه‌ها

فرضیه‌های این نوشتار از این قرار است:

- ۱- تعدد قضاات رسیدگی‌کننده به نحو عرضی، اگر منجر به صدور یک حکم شود مشروع است و اگر هر یک از قضاات به نحو مستقل حکم صادر کنند به طوری که این واقعه دارای ۲ حکم گردد نامشروع است.
- ۲- اصل این است که حکم قاضی جامع الشرائط توسط قاضی دیگر قابلیت نقض ندارد.
- ۳- اصل این است که پس از بررسی یک پرونده توسط قاضی جامع الشرائط، این پرونده دیگر قابلیت بررسی مجدد در مرجع رسیدگی دیگر را ندارد اما قضاات مأذون از ولی فقیه (غیر جامع الشرائط) اختیاراتشان در محدوده اذن است؛ بنابراین نفوذ حکمشان نیز تا آنجایی است که ولی فقیه به آنان اختیار داده است. پس نقض حکمشان توسط مرجع بالاتر قابل تصور و جایز است.
- ۴- از آنجایی که بسیاری از فقهای امامیه اصل تعدد قضاات را پذیرفته‌اند و همچنین چون اکثر قضاات موجود در کشور قاضی مأذون هستند پس رویه فعلی سیستم قضایی کشور مخالفتی با شرع ندارد.

فصل اول: مفهوم شناسی

۱- قضاء

۱-۱- قضاء در لغت

برای قضاء (با مدّ یا قصر) در لغت معانی مختلف و زیادی ذکر شده است. برخی برای آن بیش از بیست معنی ذکر کرده‌اند.^۱ از جمله: الحکم، الإعلام، العلم، الإنهاء، القول الحتم، الأمر، الخلق، الفعل، الإتمام، الفراغ.^۲

راغب اصفهانی در معنای آن گفته است:

القضاء فصل الأمر قولاً كان ذلك أو فعلاً.^۳

ترجمه: قضاء به پایان رساندن کار است، چه با گفتار و چه با عمل.

در نهایت به این اثیر آمده است:

أصله القطع و الفصل.^۴

جوهری قضاء را به حکم معنی کرده است.^۵

برخی از دانشمندان علم لغت نیز برخی از این معانی را به برخی دیگر ارجاع داده‌اند، مثل زهری.^۶

از میان این معانی، مشهورترین و مناسب‌ترین معنی برای مبحث ما همان حکم و فصل الأمر

است.^۷ مثل قول خداوند متعال:

وَقَضَىٰ رَبِّيَ ٱللَّهَ ٱلَّذِي تَعْبُدُوا ٱللَّهَ ٱلَّيَّاهُ.^۸

ترجمه: و پروردگارت حکم کرد که جز او را پرستش نکنید.

^۱ سید عبدالکریم موسوی اردبیلی، فقه القضاء، چاپ دوم، (قم: بی‌جا، ۱۴۲۳ ه ق)، ج ۱، ص ۴.

^۲ محمدحسن نجفی، جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام، چاپ هفتم، (بیروت: دار إحياء التراث العربی، بی‌تا) ج ۴۰، ص ۷.

^۳ مفردات الفاظ القرآن، ذیل "قضى".

^۴ النهایة، ذیل "قضى".

^۵ تاج اللغة و صحاح العربیة، ذیل "قضاء".

^۶ النهایة، ذیل "قضى".

^۷ سید عبدالکریم موسوی اردبیلی، ج ۱، ص ۴.

^۸ سوره الإسراء، آیه ۲۳.

وَقَضَيْنَا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ^۱

ترجمه: و به بنی اسرائیل حکم کردیم.

۱-۲- قضاء در اصطلاح

فقها در کتب خویش برای واژه قضاء تعاریف مختلفی ارائه داده‌اند که نسبت به بعضی از این تعاریف ایراداتی چون مانع‌الغیاب نبودن و یا جامع‌الافراد نبودن شده است.

تعریف اول:

الحکم بین الناس.^۲

تعریف دوم:

الحکم بین الناس لرفع التنازع بینهم بالشرائط.^۳

ترجمه: حکم کردن میان مردم برای از بین بردن اختلاف بین آنها با شرایطی که دارد.

تعریف سوم:

فصل الخصومة بین المتخاصمین و الحکم بثبوت دعوی المدعی، أو نفی حق له علی المدعی علیه.^۴

^۱ همان، آیه ۴.

^۲ زین‌الدین بن علی عاملی شهید ثانی، الروضة البهیة فی شرح اللمعة الدمشقیة، چاپ اول، (قم: کتاب‌فروشی داوری، ۱۴۱۰ هـ ق)، ج ۳،

ص ۶۱ - سید محمدرضا موسوی گلپایگانی، کتاب القضاء، چاپ اول، (قم: دارالقرآن الکریم، ۱۴۱۳ هـ ق)، ج ۱، ص ۱۰.

^۳ سید روح‌الله موسوی خمینی، تحریر الوسیلة، چاپ اول، (قم: مؤسسه مطبوعات دار العلم، بی‌تا)، ج ۲، ص ۴۰۴.

^۴ سید عبدالکریم موسوی اردبیلی، ج ۱، ص ۴.

ترجمه: پایان دادن خصومت میان دو طرف دعوا و حکم کردن به ثبوت ادعای مدعی یا بی حقی او نسبت به مدعی علیه.

تعریف چهارم:

أَنَّهُ وَلَايَةُ الْحَكْمِ شَرْعاً لِمَنْ لَهُ أَهْلِيَّةُ الْفَتْوَى بِجَزَائِيَّاتِ الْقَوَانِينِ الشَّرْعِيَّةِ عَلَى أَشْخَاصٍ بِإِثْبَاتِ الْحَقُوقِ وَاسْتِيفَائِهَا لِلْمُسْتَحَقِّ.^۱

ترجمه: قضاء ولاییتی است شرعی نسبت به حکم کردن بر اشخاص به اثبات حقوق آنان و استیفای آن حقوق برای صاحب آن، برای کسی که قابلیت افتاء در جزئیات قوانین شرعی را دارد.

تعریف پنجم:

أَنَّهُ وَلَايَةُ شَرْعِيَّةٍ عَلَى الْحَكْمِ وَ الْمَصَالِحِ الْعَامَّةِ مِنْ قَبْلِ الْإِمَامِ عَلَيْهِ السَّلَامُ.^۲

ترجمه: قضاء ولاییتی است شرعی بر حکم کردن و مصلحت‌های عمومی از طرف امام علیه السلام.

۱-۲-۱- بررسی تعاریف مذکور

تعریف اول که قضاء را به حکم کردن میان مردم توضیح داده است، دارای اشکال عدم مانعیت است؛ یعنی این تعریف شامل افرادی می‌شود که صلاحیت قضاوت را ندارند.

تعریف دوم که منقول از مرحوم امام خمینی رحمت‌الله علیه است، اگرچه دایره‌ی وسعتش محدودتر از تعریف اول است، لکن شامل مواردی که تنازعی وجود ندارد نمی‌شود، درحالی‌که یکی از شئون

۱- زین‌الدین بن علی عاملی شهید ثانی، مسالک الأفهام إلى تنقيح شرائع الإسلام، چاپ اول، (قم: مؤسسة المعارف الإسلامية، ۱۴۱۳ هـ ق)، ج ۱۳، ص ۳۲۵ - جمال‌الدین احمد بن محمد بن فهد اسدی حلی، المذهب البارع فی شرح المختصر النافع، چاپ اول، (قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۰۷ هـ ق)، ج ۴، ص ۴۵۱ - مقداد بن عبدالله السبوری حلی، التنقيح الرائع لمختصر الشرائع، چاپ اول، (قم: کتابخانه آیه الله مرعشی نجفی، ۱۴۰۴ هـ ق)، ج ۴، ص ۲۳۰ - محمد بن حسن اصفهانی فاضل هندی، کشف اللثام و الإبهام عن قواعد الأحكام، چاپ اول، (قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۶ هـ ق)، ج ۱۰، ص ۵.

۲- محمد بن مکی عاملی شهید اول، الدروس الشرعية في فقه الإمامية، چاپ دوم، (قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۷ هـ ق)، ج ۲، ص ۶۵ - سید جواد بن محمد حسینی عاملی، مفتاح الكرامة في شرح قواعد العلامة، چاپ اول، (بیروت: دار إحياء التراث العربي، بی تا)، ج ۱۰، ص ۲ - محمدحسن نجفی، ج ۴۰، ص ۹.